

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

335
7-86

№ 11

Գ ր ա դ ա ր ա ն «Յ ա ո ա ջ»-ի

№ 11

Ժ Ա Ն Ժ Օ Ր Է Ս

ԲՈՒԹՅՈՒՆԿԱՆ ՍԵՓԱԿԱՆ ՆՈՒԹԻԻՒՆ
Ե Ի
ՆՐԵ ԱՊԵԿԵՅ ԳՐԵԻՈՒՍԵ

Ճ Ա Ռ

Արտատնուած ֆրանսիական պարլամենտում 1906 թ. յունիսի 12—14-ին
ֆրանսերէնից թարգ. Ս. Շխ.

Գոպ.

1-ին հագար

1906
թԻՅԼԻԶ

338 25 APR 2013 5506
d-86

06 FEB 2007

№ 11

Գրադարան «Յաղազ»-ի

07 FEB 2010

300
1274-ժժ
ՓԱՆ ՃՕՐԷՍ

ԲՈՒԻԹՈՒԱԿԱՆ ԱՆՓԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ
Ե Ի
ՆՈՒ ԱՊՐԻՍ ԳՐԱԳԻՐՈՐ

1003
11724

Ճ Ա Ռ

Արտասանուած ֆրանսիական պարլամենտում 1906 թ. յունիսի 12—14-ին

Փրանսերէնից Թարգ. Ս. Շխ.

1906
ԹԻՖԼԻՍ

108 87 19
100 433 10

Թ Ի Յ Լ Ի Զ

Տպարան «Հեթմոն» Մաղաթեան փող. № 5
1906 (187)

Պարոններ!

Բաւական չէ կրկնել «սօցիալական յառաջադիմութիւն», «սօցիալական բեֆօրմներ» բառերը, որոնք այժմ թնդում են բոլոր ճառերի մէջ, երևան են գալիս բոլոր յօդուածներում և բոլոր ծրագիրներում: Պէտք է իմանալ՝ թէ ինչ որոշ, յայտնի մտքով ենք մենք գործածում այդ բառերը: Պէտք է, որ նրանք չը լինեն որպէս զանգի այն հնչիւնները, որոնց լսելիս իւրաքանչիւրը կարծում է՝ թէ լսում է այն երգը, որ արդէն իր մտքումն է: Անհրաժեշտ է պարօններ, որ մեր մէջ տեղի ունենայ մի որոշ պարզ բացատրութիւն:

Երբ բանւորները կազմակերպւում, խմբւում են այս տեսակ մեծ շարժման համար¹), երբ նրանք հարիւր հազարներով, չնայած սինդիկատների տարբերութեան, ձևակերպւում են միևնոյն էական պահանջը — բանւորական օրւայ օրինական սահմանափակումը, թէև այդ պահանջի առարկան իսկապէս պրօֆեսիօնալական է, — գործաւուրը իր հսկայական չափերով անցնում է պրօֆեսիօնալ սահմանները. նա դառնում է հասարակական մի ցոյց, հասարակական պահանջ, հասարակական հատուցում: Քապրօլէտարիատն է, որպէս դասակարգ, պրօլէտարիատը,

¹) Պա-դէ-Կալէում վերջերս տեղի ունեցած հսկայական գործադուլի վրա է ակնարկում ժօրէս: Ծ. Թ.

որպէս մի միութիւն, որ երես է դարձնում մի ընթացից, ուր նա ստիպուած է թողնել իր աշխատանքի արդիւնքի մի մեծ մասը, ուր նա այդ աշխատանքի նոյն իսկ ընթացքի մէջ անգամ չունի ոչ մի մաս: Այդպիսով այդ շարժումը, թէև կօրպօրատիվ, թէև պրօֆեսսիօնալ, նոյն իսկ իր ընդարձակութեամբ դնում է երկրի, պարլամենտի և կառավարութեան առջև սօցիալական խնդրի ամբողջ մեծութիւնը:

Այդ բանւորները՝ այդպէս խմբուած, որպէս բանւոր դասակարգ, հարցնում են պարլամենտից, կառավարութիւնից. ի՞նչ պէտք է անէք մեզ համար, սօցիալական խնդրի սրպիսի լուծումն էք առաջարկում դուք մեզ: Եւ որովհետև նրանց գործողութիւնն իսկ, նրանց պահանջը, — թէև նրանք ուղղակի չեն դիմում հասարակական իշխանութիւններին, — դնում է սօցիալական ամբողջ խնդիրը և հարկադրում է կառավարութեան մի լուծում տալ, այդ պահանջները ձանձրացուցիչ են կառավարութիւնների համար. սրանք չունին ոչ մի լուծում:

Ահ, ես հասկանում եմ ներքին գործոց պարոն մինիստրի ¹⁾ շուարումը, բարկութիւնը: Նա մինչև այժմ բոլոր հաստատութիւնների, հիմնարկութիւնների նկատմամբ գործադրել է բացասական քննադատութիւն, առանց յանգելու մի նոր հասարակութեան, մի նոր սիստեմի: Եւ երբ մարդիկ, որ ըմբռնել են նրա սուր քննադատութեան դասերի մի մասը, ըսկըսում են շարժել, սկսում են առաջ գնալ, երբ նրանք իրենց մասսայական գործողութեամբ ազգարարում են,

¹⁾ Փորժ Կլեմանսօ՝ սօցիալիստ. արմատականների յայտնի պարագլուխը: Ծ. Թ.

որ սոսկ կրիտիկայի ժամը անցել է, որ անհրաժեշտ է իրապէս վերջ դնել, կերպարանափոխել հասարակական անարդար և ճնշող կարգը, այն ժամանակ երեկւայ կրիտիկորը՝ կանգնած լինելով ապագայի նկատմամբ ունեցած իր մտքերի ոչնչութեան առջև, անհրաժեշտաբար վատ է տրամադրւած... (Բուռն ծափահարութիւններ ծայրայեղ ձախակողմեան նստարանների վրա):

Ձգուշացէք! ներկայ հասարակութիւնը, որ դուք գիտէք քննադատել, բայց որը դուք չգիտէք փոխարենել... (Չանագան շարժումներ)

Պարլամենտի կենդրոնի պատգամատրոններից մէկը. — Դուք նոյնպէս չգիտէք:

Ժօրէս. — Միթէ կարծում էք, որ ես այս ամբիօնն եմ բարձրացել, որպէսզի խոյս տամ որ և է խնդրից: Միթէ կարծում էք, թէ ես չեմ ըմբռնում այն հարցը, որ ձեր մտքի մէջ է: Ես նրան կը պատասխանեմ. ես ձեզ ընդհանուր գծերով կասեմ, միայն ճշտիւ, որքան կարող եմ, թէ ինչ մեթոդով, ինչ տիպի, ինչ ձևի ենք մենք կամենում փոխել հասարակական կարգը:

Սակայն այդ հարցը քննութեան ենթարկուելուց յետոյ՝ ես իրաւունք կունենամ դիմել ձեզ և բարեկամաբար իմ կողմից ձեզ մի քանի հարցեր տալ:

Բայց հենց այժմեանից ես ձեզ ասում եմ. «Ձգուշացէք. ներկայ հասարակութիւնը, ինչ էլ ասեն, չէ հանգչում լայն, հաստատ հիմքերի վրա»:

Լիսիէն Դիօր. — Իսկ ձերը:

Ժօրէս. — Մեզ շատ անգամ են ասել, թէ արդիւնաբերութեան միջոցների, կապիտալիստական սեպհականութիւնից հասարակական սեպհականութեան անցնելու վերաբերմամբ մեր ունեցած գաղափարները ցնորական

են և հանդիպում են անյաղթելի դիմադրութեան, որովհետև սեպհականութիւնը արդէն տարածել և ներս է մտել ազգի բոլոր խաւերի մէջ:

Է՛ն պարոններ, ես չեմ ժխտում, որ, այսպէս ասած, հարստութեան տեսակէտից ֆրանսիական ազգաբնակիւթեան միջին խաւերում որոշ չափով կապիտալների կուտակում կայ: Հարկաւոր կըլինի իրապէս ձեռնամուխ լինել հասարակական տրանսֆորմացիայի: Աչքի առաջ ունենալով մասնաւոր շահերը, պէտք է սրանց առաջարկել որոշ համապատասխան հատուցում: (Չանագան շարժումներ):

Բայց գիտէ՞ք, ինչ են ցոյց տալիս ֆինանսական միխիստրութեան հրատարակած ստատիստիկական տեղեկութիւնները մեր երկրի հարստութեան և սեպհականութեան այժմեան իսկական բախշման նկատմամբ: Այդտեղ է միայն պարզում բոլորի ժառանգած ստացուածքի ճշմարտութիւնը: Արդ, 1—10,000 ֆրանկ ունեցողների զումարած ընդհանուր կապիտալը հասնում է 23 միլիարդի: Միջին բուրժուազիայի միջին խաւերի 10,000—100,000 ֆրանկ ժառանգութիւն ունեցողների (1,800,000 հոգի) ընդհանուր կապիտալը ներկայացնում է 50 միլիարդ:

Ի նկատի ունենալով հասարակական ստացուածքների միջին աստիճանների վերաբերող թւերը, նայեցէք այժմ այն, որ սանդուխքի ներքուստ է, նայեցէք և այն, որ վերելումն է:

Ներքեում դուք նկատում էք այս: Մինչդեռ Ֆրանսիայում իւրաքանչիւր տարի մեռնում են 800,000—900,000 անձինք, յայտարարուած ժառանգութիւնների թիւը չէ հասնում 400,000-ի: Ես շատ լաւ գիտեմ, որ

միւս 400,000 հոգի մեռնողների թւի մէջ, որոնք ոչ մի ժառանգութիւն չեն թողնում, մի մասը, միայն մի ամենափոքր մասը, անչափահասներ են: Մնացածները այն հազին պրօլետարիատն է, մանաւանդ գործարանական պրօլետարիատը, որ ստեղծում է ամեն ինչ, որ արդիւնաբերում է ամեն ինչ: Նրա համար, երբ գալիս է անհատների սօցիալական հաշուեկշռի գերագոյն կարգադրութիւնը, որ տեղի ունի մահուան ժամին, երբ գալիս է վճռական հաշուի այդ կարգաւորումը, պրօլետարիատի սեպհականութեան հաշուեկշիւը արձանագրւում է գերօով:

Եւ այդպէս, մինչդեռ տարեկան 300 հազար անձինք, որ ներկայացնում են երկրի ազգաբնակիւթեան 15 միլիոն հոգի, ծանր, անընդհատ աշխատանքի կեանքից յետոյ մեռնում, չքանում են առանց մի սանտիմ անգամ թողնելու: Միւս կողմից ես նկատում եմ 176 միլիարդ կապիտալի ժառանգութիւն մնացող ստացուածքից, որ կազմում է 36 միլիոն ֆրանսիացիների ողջ հարստութիւնը, այդ 176 միլիարդից 221,000 անհատ, տիրում են 105 միլիարդի (Ծափահարութիւններ ծայրայեղ ձախակողմում... ընդհատումներ կենտրոնում):

Ա՛հ, դուք կարող էք փոփոխել, շտկել թւերը: Ես հաւատացած եմ, որ ստուգելուց յետոյ, ֆինանսների պարոն միխիստր, դուք ստիպւած կլինէք այս ամբիօնից նրանց հաստատել:

Այդպէս, 105 միլիարդ վայելում են 221,000 անձինք: Եւ սանդուխքի միւս ծայրին, անդունդի միւս եզրին 15 միլիոն անհատներ, որ ոչինչ չունեն:

Պ. Էյնար. — Պարոն Ժօրէս, մեր գրողներից էք դուք այդ թւերը վերցրել: Մենք այնքան քիչ ենք խոյս տալիս վիճաբանութիւնից, որ ոչ թէ սօցիալիստ գրող-

ներն են այդ թուերը յառաջ բերել, այլ մեր գրողները: Միայն դուք այդ թուերին այնպիսի նշանակութիւն էք տալիս, որ նրանք չունեն: Սօսեցէք մեզ հետ ձեր նոր հասարակութեան մասին:

Ժօրէս.— Ես շնորհակալ եմ պարոն Էյնարից, որ հաստատեց իմ խօսքերը...

Պարոններ, ես ինքս անձամբ նեղութիւն եմ յանձն առել, իմ անփորձութեամբս հանդերձ, ուղղակի անել հաշիւները: Շատ հասարակ են նրանք: Նրանց տարերքը մեր արամադրութեան տակ են դրուած ֆինանսների պ. մինիստրի կողմից:

Որպէս զի մեր վիճաբանութիւնները աւելի կատարեալ լինեն, ես կաւելացնեմ Պարիզին վերաբերեալ թւերը, որ շատ նշանաւոր են:

Պարիզում կուտակւած և կենտրոնացած է Ֆրանսիական հարստութեան մի մեծ մասը: Մինչդեռ բնակիչների թիւը կազմում է Ֆրանսիայի ամբողջ ազգաբնակչութեան մի տասներկու երորդը, Պարիզի ժառանգութիւնների տարեվճարը ներկայացնում է ամբողջ Ֆրանսիայի ժառանգութիւնների տարեվճարի գրեթէ մի քառորդը: Եւ մինչդեռ՝ ինկատի ունենալով ազգաբնակչութեան թիւը, Պարիզում բացուած ժառանգութիւնների թիւը պիտի լինէր մի տասներկու-երրորդական, այն ինչ այդ թիւը Ֆրանսիայում թողած ժառանգութիւնների ընդհանուր քանակութեան մի քսան և հինգերորդականն է միայն կազմում:

Այդպէս, պարոններ, այս բացառիկ կերպով ուժեղ իւլիւստրացիայով այնտեղ, ուր հարստութեան և կապիտալի ամենամեծ կուտակում կայ, այնտեղ խնայողութիւն, թէկուզ ամենաչնչին խնայողութիւն անող քաղա-

քացիների թիւը իջնում է կէսից շատ ցած՝ ընդհանուր միջին թւից էլ ցած:

Է՛հ ուրեմն, դուք, որ անդադար մեզ հարցնում էք՝ ի՞նչ ենք մենք կամենում անել, ի՞նչ ենք մենք կամենում դնել այսօրւայ հասարակութեան տեղը, — ես ձեզ հարցնում եմ լոկ միայն այս: Ինչպէս էք բացատրում դուք այս զարմանալի տարբերութիւնը, որ գոյութիւն ունի ոմանց ահագին, անչափ ստացուածքների և միւսների ստացուածքների բացակայութեան, սօցիալական ոչնչութեան մէջ: Միթէ՞ դուք այդ բացատրում էք դիպուածով՝ աշխատելու կարողութեան տարբերութեամբ և ծանր աշխատանքին ընտելացած լինելով: Կամ գուցէ դուք կասէք, որ այս միլիարդների սանդուղքի վերևում կան միայն աշխատանք և նեղութիւն, իսկ արդիւնաբերող մեծ դասակարգի մէջ՝ միայն պարապութիւն, ծուլութիւն և անընդունակութիւն: (Ծափահարութիւններ ծայրայեղ ձախակողմում):

Ո՞րտեղից է, ուրեմն, առաջ գալիս այս տարբերութիւնը: Լոկ նրանից, որ ոմանք շնորհիւ սեպհականութեան ներկայ կազմակերպութեան, շնորհիւ նրան, որ դուք անուանում էք անհատական սեպհականութիւն, ոմանք տէր են կապիտալի, առանց որի միւսները չեն կարողանում ո՛չ աշխատել, ո՛չ ապրել: Տիրելով ընդարձակ կալուածքների, գործարանների, հանքերի, վարձով տալու աների, այդպիսով նրանք վերցնում են մի անընդհատ հարկ, անընդհատ տասանորդ բազմամիլիօն քաղաքացիների աշխատանքից:

Եւ մենք ձեզ ասում ենք: Մի՞թէ դուք նրանց, որ արդիւնաբերում են, յաւիտեան պիտի դատապարտէք կրելու սեպհականութեան այդ ձևը: Եւ մի հասարակու-

թիւն, ուր աշխատանքի բոլոր միջոցներին՝ հողին, գործարաններին, հանքերին, մթերանոցներին տիրէր ոչ թէ իշխող կապիտալիստների մի փոքրամասնութիւն, այլ նոյն արդիւնաբերողների ամբողջութիւնը՝ խմբւած, դաշնակցութիւն կազմած, միթէ՞ այդ հասարակութիւնը չէր լինիլ ամենալաւագոյնը, ամենաարդարը, աւելի մարդկայինը: Պատասխանեցէք, նախ քան մեզ կը նզովէք: (Բուռն ծափահարութիւններ ծայրայեղ ձախակողմում):

Արդ, այդ տրանսֆորմացիան, այդ փոփոխումն է...

Պ. Ուր Դիօն, — Ո՛չ, այդ էքսպրօպրիացիան... (գրաւուսն):

Փօրէս. — Այո, պարոն Դիօն, ահա այդ էքսպրօպրիացիան է, որ պահանջում են սօցիալիստները: (Բուռն ծափահարութիւններ ծայրայեղ ձախակողմում):

Եւ եթէ դուք, ինչ որ էլ լինի, հակառակ ձեր նախապաշարմունքների, հակառակ այն դիւրին հեզնութեան, որ հասարակական նոր ձևերի նկատմամբ միշտ իրանց տրամագրութեան տակ են ունեցել մարդիկ... եթէ հակառակ այս ամենի դուք ստիպուած էք խոստովանել, որ այդ հասարակութիւնը աւելի արդար է, — գուշացէք: Եթէ անմիջապէս աւելացնէք, որ այդ հասարակութիւնը անկարելի է, դուք իսկապէս մարդկային մտքի սնանկութիւնը կը հրատարակէք: Դա ոչ թէ աշակողմեան ձեր թշնամիներն են, ոչ թէ օկրատիայի մարդիկն են, որ յայտարարում են զիտութեան և մարդկային մտքի սնանկութիւնը, — այլ դուք ինքներդ: Եթէ խոստովանելուց յետոյ՝ թէ մի հասարակութիւն, որը տալիս է մի յաճախ պարապ փոքրամասնութեան զրեթէ ամեն ինչ և որը մերժում է զրեթէ ամեն ինչ մի շարունակ աշխատող, շարունակ տքնող մեծամասնութեան (Շատ լաւ, շատ լաւ, ծայրայեղ ձախակողմեան զանա-

զան նստարանների վրայ)... եթէ խոստովանելուց յետոյ, որ այդ հասարակութիւնը անարդար է, և, ձեր ձեռքին ունենալով ժողովրդական գերիշխանութիւնը՝ նրան փոխակերպելու, տրանսֆորմացիայի ենթարկելու, — դուք յայտարարում էք վերջնիս անկարելիութիւնը՝ թէ նա կը յանգի միայն քաօսի, անկարգութեան և աւերման, — այդ ոչ թէ եկեղեցին է, այլ դուք ինքներդ էք, որ մարդկային մտքի սնանկութիւնն էք յայտարարում: (Ծափահարութիւններ ծայրայեղ ձախակողմում):

Այդ տրանսֆորմացիան հնարաւոր է նոյն իսկ ձեր սեպհական օրէնքներով, և նա կարող է գործել մարդկային բնութեան յատուկ յայտնի և ստուգւած օրէնքներով:

Պարոններ, անկարելի է, մարդ անկարող է ասել իրապէս, ինչ որոշ, ճիշտ ձևով տեղի կունենայ այդ մեծ տրանսֆորմացիան:

Պ. Դիւսուսա. — Ինչո՞ւ:

Փօրէս... Այդ անկարելի է. ես ձեզ մի օրինակ տամ: Մի մեծ հարց է, մի հարց, որ յաճախ ծեծւել է սօցիալիստների մէջ՝ թէ արդե՞օք մասնաւոր կապիտալի ընդհանուր էքսպրօպրիացիան՝ կապիտալ, որ պիտի հիմնէ հասարակական սեպհականութիւնը և այս հասարակական սեպհականութեան հիմքի վրայ՝ մարդկանց կօօպերատիվ (գործակցական) աշխատանքը, — դա դեռ մի մեծ հարց է՝ թէ այդ էքսպրօպրիացիան արդե՞օք հատուցմամբ տեղի կունենայ...

Աջակողմում (հեզնաբար). — Ո՛չ, ոչ. հատուցման կարիք չկայ:

Պ. Էտուրբէյօն. — Չարժէ նեղութիւն կրել: Դա կը լինէր սկիզբն սնանկութեան (Աղմուկ):

Ժօրէս.—Գուք, պարոններ, ինձ չէք զարմացնում: Թոյլ առէք ինձ ասել, որ ես այնքան ընտելացած եմ ժողովների և կուսակցութիւնների, որ գիտեմ, երբ մէկը փորձում է սեպհականութեան մի որոշ ձևին յարած, կպած մարդկանց առջև նախագծել մի նոր հասարակութեան ձև, նա անխուսափելիօրէն արժանանում է ծաղրի և հեզնութեան: Ես այդ գիտեմ. ես այդ գիտեմ մեր երէցների փորձերից: Բայց ես գիտեմ նոյնպէս, որ ծաղրի-ծանակի մէջ է, երբ մարդ քաջութիւն և ազնուութիւն ունենայ՝ նրանց դէմ առ դէմ գալու, որ գաղափարները զարգանում, յառաջագրւում են: (Բուռն ծափահարութիւններ ծայրայեղ ձախակողմում):

Բայց քանի որ դուք մեզ շտապեցնում էք, որ մենք բացատրենք, որոշենք, առաջուանից նախագծենք մի կերպով նոր հասարակութեան մակարդակը, որ պիտի կառուցանէ իր գերիշխանութեան ժամանակ պրօլետարիատը, երբ սա կը նուաճէ իշխանութիւնը,—ես իրաւունք ունեմ ձեզ ասել՝ ինչ պայմաններում միայն հնարաւոր է այդ որոշումը:

Այն, ինչ որ դուք կարող էք, այն, ինչ որ դուք պարտաւոր էք գիտնականօրէն հարցնելու ոչ թէ մի մարդուց, այլ մի կուսակցութիւնից,—նա չպիտի ձեզ ասէ՝ թէ պատմական ինչ մանրամասնութիւններով տեղի կունենայ անցքերի ապագայ բարդութեան ժամանակ հասարակական մեծ տրանսֆորմացիան: Ես ձեզ մի օրինակ բերի. ես ձեզ ասում էի՝ մի հարց կայ, որ վիճուել, ծեծուել է՝ թէ կապիտալիստական բուրժուազական սեպհականութեան ընդհանուր գրաւումը արդեօք հատուցմամբ կրլինի:

Պ. Լըննստ Փլանդէն.—Դուք կարող էք առանց հատուցման սկսել:

Ժօրէս.—Է՛հ, պարոններ, որքան էլ մեծ լինի ձեր անհամբերութիւնը այդ իմանալու, կամ ձեր հեզնութիւնը իմ ասածների նկատմամբ, սօցիալիստներին անհնար է ճշտութեամբ ասել՝ թէ էքսպրօպրիացիան տեղի կունենայ հատուցմամբ, թէ առանց հատուցման: (Ծափահարութիւններ և ծիծաղ ծայրայեղ ձախակողմում):

Մարկիզ դը Դէօն.—Յամենայն դէպս հատուցումը թղթազրամներով կրլինի:

Պ. Մօժան.—Դուք նրանց յոյս էք տալիս: (Ծիծաղ ձախակողմում):

Ժօրէս.—Ես ասում եմ, որ ինձ համար այդ անհնար է ձեզ ասել:

Եթէ, պարոններ, այդ կախուած լինէր միայն մեզանից, ես հաւատարիմ կմնամ սօցիալիստների մեծամասնութեան գաղափարին և իղձերին:

Սօցիալիստ Մեսլիէ.—Բողոք սօցիալիստների (գանազան շարժումներ):

Ժօրէս.—Չգուշացէք: Պարոններ, այս միաբանութիւնը նոյն իսկ սօցիալիստական միաբանութիւն, դա մի հրաշք է, որ ես չեմ սպասում:

Ես ասում եմ, եթէ մեզանից կախուած լինէր, դա կըլինի համաձայն սօցիալիստների մեծամասնութեան, մեր կուսակցութեան մեծ թէօրէտիկներ ի մեծամասնութեան իղձերին, ձևակերպած գաղափարին, այն է՝ որ այդ էքսպրօպրիացիան տեղի ունենայ հատուցման ձանապարհով: (Չանազան շարժումներ):

Պարոններ!

Պ. Բանկ այսօր առաւօտ յիշեցնում է Բլանկիի 1869 թւին ասած յայտնի խօսքը «Սօցիալիստական գաղափարը գտնւում է դեռ քննադատական շրջանում»: Այո՛. նա չի կարող թողնել քննադատի դերը սօցիալական անարդարութիւնների նկատմամբ. Սակայն ես կարծում եմ, որ սօցիալիստական կուսակցութեան տեսական հետազօտութիւնների ջանքերը շարունակելու հետ միասին, բանւոր դասակարգի քաղաքական ներկայացուցիչների թիւը պարլամենտում և պարլամենտից դուրս նրա տնտեսական կազմակերպութեան աճման հետ միասին՝ սօցիալիզմը միևնոյն ժամանակ պարտաւոր է երևան գալ՝ որպէս մի օրգանական ոյժ:

Եւ անա թէ ինչու համար ես փորձեցի, ես փորձում եմ մի քանի բառով հենց այժմեանից այստեղ ուրուագծել ամբողջութեան լուծումը: Որպէս զի ես այդ անեմ մի որոշ օգտաւէտութեամբ, մի որոշ արժանապատուութեամբ, ինձ անհրաժեշտ է պատգամաւորական ժողովի ուշադրութիւնը և ես խնդրում եմ չընդհատել մի բացատրութիւն, մի մեկնութիւն (exposé), որ կարելի է անել միայն մի որոշ հետևողականութեամբ և մի որոշ ազատութեամբ (Շատ լաւ, շատ լաւ:—Պօսեցէք խօսեցէք):

Եթէ ես, պարոններ, յայտարարեցի, որ անկաբեկի է ստոյգ, հաստատ ասել՝ թէ սօցիալական տրանսֆոր-

մացիայի, սօցիալական յեղափոխութեան ժամանակ, իրականապէս, ինչ կերպ, ինչ ձևով տեղի կունենայ կապիտալիստական սեպհականութեան ընդհանուր էքսպրօպրիացիան, թէ նա կըլինի հատուցմամբ, թէ առանց հատուցման,—այդ ես ասացի ոչ թէ նրա համար, որ այդ մասին իմ կարծիքը անկարող է, իմ յառաջադրութիւնը՝ տատանող: Ո՛չ. այլ որովհետև այդ նիւթերի վերաբերմամբ ամենապարզ ծրագիրներն անգամ, ազատ-համարձակ ցանկութիւններն անգամ կախում ունեն դէպքերի, անցքերի ոյժից: 》

Նրա ապացոյցը դուք տեսաք Յրանսիական Մեծ Յեղափոխութեան ժամանակ, որը սկզբում որոշեց էքսպրօպրիացիան կատարել հատուցման ճանապարհով,—Ֆէօդալական իրաւունքների մեծ մասի վերագնումը,—իսկ յետոյ կուով յափշտակած, զրգուած՝ նա ձեռնամուխ եղաւ այդ էքսպրօպրիացիային առանց հատուցման:

Եւ դուք, պարոններ, տեսնում էք այս ժամին, երբ ես խօսում եմ, համանման մի կրիդիս Եւրօպայի միւս ծայրին: Այնտեղ ժողոված է մի համագումար՝ ուսւ ժողովրդի ազգային առաջին համաժողովը, որը միջոցներ է ուսումնասիրում՝ ընդարձակ էքսպրօպրիացիայի ճանապարհով հողը տալ զիւղացիներին: Այդ համաժողովը վարող կուսակցութիւնները հողը զիւղացիներին տալու համար առաջարկում են մասնաւոր խոշոր կալուածների էքսպրօպրիացիայ՝ հատուցման միջոցով: Պարոններ, նըրանցից չէ կախուած ապագան կապել այդ բանաձևի հետ: Սա կիրառօրծւի, եթէ ազատութիւնը այնտեղ կրհաստատուի օրինական էվօլիցիայով: Իսկ եթէ իշխանութեան կոյր զիմադրութիւնները առաջ բերեն խռովութիւն և զիւղացիական ապստամբութիւններ, այն

ժամանակ էքսպրօպրիացիան կը կատարուի երևի այլ ձևերով:

Ահա այն վերապահումը, որ ես անում եմ: Ես ոչ յաւակնութիւն ունեմ, ոչ անիրաւութիւն պահանջելու՝ առաջուանից պայմաններ դնել բանւոր դասակարգին, աշխատանքի աշխարհին: Ես գիտեմ և ես յայտարարում եմ, որ աշխատանքի իրաւունքը տէր է, իշխող է: Եւ ես կըմիանամ, ինչ ժամ էլ որ աշխատանքի աշխարհը կամենայ տալ նոր հասարակութեանը, — ես ամբողջ սրտով, ամբողջ մտքով կըմիանամ տրանսֆորմացեայի համար անհրաժեշտ ջանքերին: (Ծափահարութիւններ ծայրայեղ ձախակողմում): Բայց ես իրաւունք ունեմ պարլամենտի, պրօլետարիատի իրան առջև յայտնելու, որ ես ընդունում եմ օրինական, լեգալ տրանսֆորմացիայի, կանոնաւոր և խաղաղ էվօլյուցիայի հիպօտէզը, ես նրա կողմնակից եմ: Որովհետեւ ես սաստիկ փափագում եմ, որ այդ հիպօտէզը իրագործուի և ես կաշխատեմ դրա համար, մենք բոլորս՝ իմ բարեկամները և ես կաշխատենք... (Ծափահարութիւններ ծայրայեղ ձախակողմում):

Ծայրայեղ ձախակողմը. — Բոլորս, բոլորս:

Ժօրէս... Մեր բոլոր ոյժերով կաշխատենք՝ միանալով դեմօկրատիկ և ըէֆօրմների բաղաքականութեան, որը զարկ կտայ, կաճեցնի բանւոր դասակարգի օրինական իշխանութիւնը և կանոնաւոր գործունէութեան միջոցները:

Ահա այս մտքով, այս յոյսով է, որ ես վկայութեան եմ բերում բոլոր մեծ սօցիալիստ թէօրէտիկներին հեղինակութիւնը, որոնք զանազան ձևերի տակ խորհուրդ են տուել, նոյն իսկ սօցիալական յեղափո-

խութեան շահերի համար, էքսպրօպրիացիան մամբ իրագործել: Մարքսն է եղել, ըստ իմ կարգի, որ ասել է այս ուժեղ խօսքը. «Եթէ մենք դեռ կարողանանք գրաւումը հատուցմամբ գլուխ բերել, յեղափոխութիւնը կընստէ աւելի քիչ թանգ»: Նա կամենում էր ասել, թէ դրանով կարող են մէջ գալ գործառնութիւններ (transaction), որ թոյլ կտան ոչ մի վայրկեան չբազարեցնել երկրի արդիւնաբերութեան գործունէութիւնը,

Ինչ որ այդպէս ձևակերպում էր՝ Մարքս, — Վառուցկին բացատրեց էրֆուրտի սօցիալիստական ծրագրի այս մեկնութեան մէջ. «էքսպրօպրիացիա չի նշանակում անհրաժեշտաբար յափշտակութիւն»: Նոյն միտքն է արտայատել և մեր բարեկամ Վանդերվելդ, և ես պատգամաւորական ժողովից թոյլտուութիւն եմ խնդրում առաջ բերել այն գեղեցիկ և ուժեղ էջը, որ կտակել է Լիբկնիստ միջազգային սօցիալիզմին.

«Սօցիալիստական ռամկավարութիւնը ժողովրդի ամբողջութեան կուսակցութիւնն է, ի բաց առնելով երկու հարիւր հազար մեծ կալուածատէրերի, գիւղացիական ազնուականների, բուրժուաների և քահանաների: Հետեւաբար նա պիտի դառնայ զէպի ժողովրդի ամբողջութիւնը: Եւ հէնց որ առիթը կը ներկայանայ, տալ նրան գործնական առաջարկութիւններով և ընդհանուր շահերի օրէնքի նախագծերով իրական ապացոյց այն իրողութեան, որ ժողովրդի շահն է ռամկավարութեան միակ նպատակը, ժողովրդի կամքը՝ իր միակ օրէնքը: Առանց երբէք բռնանալու անհատի վրայ, բայց հաստատուն խօսքով և անփոփոխ նպատակով, նա պիտի անցնէ օրէսգրական շաւիղը: Մինչև անգամ նա, որ վայելում

է այսօր արտօնութիւններ և մենաշնորհներ, նա պիտի իմանայ, որ մենք չենք խորհում ոչ մի բռնի, յանկարծակի միջոց՝ օրէնքով հաստատուած դրութեան դէմ և որ մենք վճռել ենք հանդարտ և խաղաղ էվօլյուցիայի շահերի համար օրինական անարդարութիւնից օրինական արդարութեան անցնելը իրագործել, որքան կարելի է հնարաւոր զգուշութեամբ՝ անհատների և արտօնեայների ու մօնօպօլիստների դրութեան նկատմամբ: Մենք ընդունում ենք, թէ անարդարութիւն կրկնէր պատասխանատու համարել նրանց, որոնք վատ օրէնսդրութեան շնորհիւ կարողացել են իրանց համար արտօնեալ դիրք ստեղծել կամ այդ վատ օրէնսդրութեան համար անձնականապէս նրանց պատասխանատու համարել և նրանց պատժել: Մենք յատկապէս յայտարարում ենք, որ մեր կարծիքով նրանց, որոնց շահերը կարող են փաստել ընդհանրութեան շահերին փաստող օրէնքների ոչնչացմամբ, պետութեան պարտքն է այդպիսիներին տալ մի որոշ հատուցում, որքան այդ հնարաւոր է և յարմար ընհանուրի շահերին,

«Մենք անհատների վերաբերմամբ պետութեան ունեցած պարտականութիւնների մասին աւելի բարձր կարծիքի ենք, քան մեր հակառակորդները և մենք այդ ճանապարհից չենք շեղուիլ, եթէ մեր առջև կանգնածները նոյն իսկ մեր թշնամիները, մեր հակառակորդներն են»:

Պարոններ, անա այս մտքով է, որ մենք մօտենում ենք խնդրին և այս մտքով ենք մենք մեզ հարց տալիս ձեր առջև. ի՞նչ կերպ պիտի ձեռնամուխ լինենք սօցիալական արանսֆօրմացիային:

Ինչպէս պիտի խլէք արդիւնաբերութեան միջոցները արտօնեալ դասակարգից, որը նրանց գրաւուած

պահում է և որը նրանց իշխելու, տիրելու և պրօլետարներին անազին բաղմութեան կեղեքման գործիք է դարձրել:

Ինչպէս, պարոններ: Դուք այդ կարող էք անել առանց խառնակութեան, առանց բռնութեան, առանց կողոպտման, առանց շփոթ-խռովութեան: Դուք այդ կարող էք դատարանական օրէնքների և սօցիալական միջոցներով, որ հենց այժմեանից ձեր տրամադրութեան տակ են գտնւում: Հենց այժմեանից դուք կարող էք, եթէ դուք կամենաք, վերջ դնել դասակարգերի բէժիմին, կապիտալը աշխատանքին կեղեքելուն, մարդը՝ մարդուն: Հենց այժմեանից դուք կարող էք գործադրել կապիտալիստական ամեն մի սեպհականութեան էքսպրօպրիացիայի վեոաբերւող ձեր դատաստանազրքերի օրէնքը՝ հասարակական օգտի համար արդար և նախօրօք հատուցմամբ կատարւող էքսպրօպրեացիայի օրէնքը: (Ծափահարութիւններ ծայրայեղ ձախակողմում: Զանազան շարժումներ կենտրոնում, աջակողմը և ձախակողմեան մի քանի նստարանների վրայ):

Հասարակական օգուտն է, որ հանքերը, գործարանները, խոշոր կալուածները այլ ևս չը լինեն մի փոքրամասնութեան բացառիկ սեպհականութիւն:

Հասարակական օգուտն է, որ հասարակութիւնը բաժանուած չլինի երկու դասակարգի, — մէկը, որ տիրում է արդիւնաբերելու բոլոր միջոցներին, միւսը — իր ձեռքերի ոյժը կարող է շահեցնել միմիայն առաջնի պայմանները ընդունելով և նրան հարկ վճարելով: Հասարակական օգուտն է, որ աշխատանքը այլ ևս անդադար տեղիք չտայ կապիտալիստների և վարձուողների ընդհարումներին:

Անցեալ օր պ. Միլլրան ասում էր, որ հարկաւոր է, որքան որ կարելի է, մի սահման զնել այս գործադուհներին, որոնք, — աւելացնում էր նա, — քաղաքացիական տնտեսական կռիւ են: Սակայն քաղաքացիական տնտեսական կռիւը արտայայտում է հասարակական կեանքի մակերևոյթի վրայ գործադուլի ձևով. բայց այդ կռիւը գոյութիւն ունի ոչ միայն գործադուլի մէջ: Նա հասարակութեան իրան մէջն է գտնուում: (Շատ լաւ, շատ լաւ, — ծայրայեղ ձախակողմում). նա սեպհականութեան սխտեմի իրա մէջն է, սխտեմի, որ իշխանութիւն, ոյժ, գորութիւն է տալիս մի քանիսներին, հնազանդութեան է հարկադրում միւսներին (Ծափահարութիւններ ծայրայեղ ձախակողմում):

Քաղաքացիական տնտեսական կռիւը, սօցիալական կռիւը կը շարունակուի մերթ ահներև, մերթ գաղտնի, երբեմն բուռն, երբեմն խուլ, սակայն միշտ, շարունակ միևնոյն տանջանքներով, միևնոյն զայրագնութեամբ, միևնոյն անարդարութեամբ, քանի որ արգիւնաբերութեան աշխարհը կուրի, վէճի առարկայ կը լինի երկու հակառակորդ ոյժերի մէջ: Հնար, միջոց չկայ. դուք ինձ լսում էք, պարոններ, միջոց չկայ հաշտեցնելու վերջնականապէս այդ երկու ոյժը: Դուք կարող էք առժամանակ ամոքել պայքարները, դուք կարող էք մեղմացնել հարուածը, սակայն դուք չէք կարող արգելել մըշտական, հիմնական անտագոնիզմը, որ բոլորում է սեպհականութեան արտօնութիւնից: Միայն մի միջոց կայ այդ անտագոնիզմը վերացնելու, ջնջելու. դա՛ կապիտալը ներածծել աշխատանքի մէջ, այնպէս անել, որ միայն մի ոյժ լինի՝ տիրող և կառավարող, աշխատանքի

ստեղծագործական ոյժը: (Ծափահարութիւններ ծայրայեղ ձախակողմում):

Եթէ երբևէ հասարակական օգտի առարկայ եղել է, դա այդ է միայն: Եթէ երբևէ եղել է մի բան, մի շահ, որ արդարացի սեպհականութեան տրանսֆորմացիայի մէջ օրէնքի միջամտութիւնը, — դա է այն առարկան, այն շահը: Ահա թէ ինչու, դուք կարող էք ժողովուրդ կամ ծաղրել, — մեր կողմն է ճշմարտութիւնը, երբ մենք ձեզ ասում ենք. հասարակական օգտի անունով էք սպրօպրիացիայի օրէնքը յօգուտ կապիտալի ծառայեցնելուց յետոյ, այդ օրէնքը գործադրեցիք, որ թոյլ տաք կապիտալին զիւղացիների դաշտերի վրայով երկաթուղիներ զցել, այդ օրէնքը գործ դրիք, որպէսզի թոյլ տաք կապիտալին ձեր մեծ քաղաքներում ընդարձակ շինութիւններ հիմնել: Այդ օրէնքը կապիտալիստական իշխանութեան շահերին ծառայեցնելուց յետոյ, ժամը եկել է, որ նրան գործադրէք յօգուտ աշխատանքի, որ իր իրաւունքն է պահանջում:

Պարոններ, երկու արտերնատիվ կայ միայն՝ կամ դուք բոլորովին կոյր էք, կամ սեպհականութեան այդ տրանսֆորմացիան անխուսափելի է: Դուք հաստատ, անվթար չէք կարող պահել այսօրւայ հասարակութիւնը: Նա փտած է. նա դատապարտուած է. նա կարող է չքանալ միմիայն կոյր բռնութեան բիրտ ոյժով կամ օրէնքի կարգաւորւած և հաշտեցուցիչ ոյժով: Եւ երբ ես ձեզ ասում եմ, որ հասարակական օգտի համար էք սպրօպրեացիայի այս կարգաւորւած իրաւունքը գործածելով՝ դուք կարող էք փոխակերպել հասարակութիւնը, իմ կողմից ես դրանով փորձում եմ հեռացնել յափշ-

տակութեան հնարաւորութիւնից ու գայթակղութիւնից և բռնի լուծումներից:

Յօգուտ ընդհանրութեան և աշխատաւորների գրաւուած կապիտալի տէրերին հատուցում կրարուի: Այդ հատուցումը տրամաբանօրէն կորոշուի նոր հասարակութեան բնութեամբ (զանազան շարժումներ աջակողմը և կենտրոնում):

Ես ասում եմ, պարոններ, ըստ էքսպրօպրեացիայի ձեր օրէնքի՝ կապիտալի ներկայ տէրերին յատկացրած հատուցման արժէքը պիտի որոշուի նոր հասարակութեան բնութեամբը, ուր այն արժէքը կունենայ իբր գործածութիւնը:

Այսօր արժէքները թոյլ են տալիս իրանց տէրերին կամ գնել արդիւնաբերութեան և շահի միջոցներ, գործարաններ, վարձով տալու շինութիւններ, բենտայի թղթեր, կամ գնել արտադրութիւններ: Տրանսֆորմացիայի ենթակուած հասարակութեան մէջ, երբ արդիւնաբերական, շահագործական մասնաւոր կապիտալը համայնացրած կլինի, երբ սօցիալական համայնքը խմբւած աշխատաւորների տրամադրութեան տակ կը գնէ արդիւնաբերութեան միջոցները, — հատուցման արժէքները, որ ստացած կըլինեն նախկին կապիտալիստները, այլ ևս սրանց թոյլ չեն տալ գնելու արդիւնաբերութեան, բենտայի և շահի միջոցներ: Նրանք նրանց թոյլ կրտան գնելու միմիայն սօցիալական փոխակերպւած գործունէութեան արտադրութիւնը (ծափահարութիւններ ծայրայեղ ձախակողմում):

Պարոններ, երբ օրէնքը վերացրեց ստրկութիւնը և վարձատրեց ստրուկների տէրերին, սրանք այլ ևս չէին

կարող հետևեալ օրը ստացած վարձատրութիւնը ծառայացնել ստրուկներ գնելուն: Հապա ուրեմն, երբ կապիտալիստական սեպհականութիւնը համայնացրած կըլինի, վարձատրութեան տէրերը այլ ևս չեն կարող գնել ո՛չ արդիւնաբերութեան միջոցներ և ո՛չ արդիւնաբերողներին. նրանք կարող են գնել միմիայն արտադրութիւններ: (Ծափահարութիւններ ծայրայեղ ձախակողմում: — Չանազան շարժումներ կենտրոնում և աջակողմում):

Դուք զարմանում էք, պարոններ:

Պ. Էյնար. — Բոլորովին ոչ:

Պ. Ժիւլ Դանսետ. — Մենք չենք զարմանում: Մենք ձեզ ուշադրութեամբ լսում ենք:

Ժօրէս. — Դուք զարմանում, դուք յուզուում էք՝ որպէս մի սկանդալից, որ մարդս այլ ևս անկարող կըլինի մարդ գնելու: (Ծափահար. ծայրայեղ ձախակ. — ընդհատումներ կենտրոնում):

Այդպէս, պարոններ, ես պատասխանում եմ նրանց, որոնք մեզ առարկել են. «Եթէ դուք՝ էքսպրօպրեացիայի ենթարկելով ամբողջ կապիտալիզմը, փոխարէնը չէք հատուցանում, դա բիրտ յափշտակութիւն է: Եւ եթէ դուք հատուցանում էք, դա՛ կապիտալի վերահաստատումն է»: Ես նրանց պատասխանում եմ. սօցիալիստական հասարակութեան և կապիտալիստական հասարակութեան արժէքները մէջ, ինչպէս ես այդ ձեզ ցոյց տուի, այն հիմնական տարբերութիւնը կայ, որ վերջիններս տիրելու և կեղեքման արժէքներ են. նրանք վերարտադրում են անվերջ ի վնաս մարդկային աշխատանքի՝ շահի և դիվեղենտի բօրսային խաղով և տոկո-

սիքով: Իսկ սօցիալիստական հասարակութեան արժէքները միմիայն սպառման արժէքներ են, նրանք կը հատեն սպառման հետ միասին և կազատեն շուտով ապատագրւած և կազմակերպւած աշխատանքը բոլոր բեռներէց: (Ծափահարութիւններ ծայրայեղ ձախակողմում):

Իրանով, պարոններ, հասարակութիւնը կը փոխակերպուի. աշխատանքը կազատագրուի՝ առանց արտօնեալների նոյն իսկ սովորութիւնների վրա բռնութիւն գործելու: Եւ արտօնեալները իրենց առջև բաւական ժամանակ կունենան, ժամանակ, որ բուրժուազական յեղափոխական մեր աւագները միշտ չէին տալիս կղերին և ազնւականութեան, որպէս զի նրանք ընտելանային նոր ըէժիմին: (Ծափահարութիւններ ծայրայեղ ձախակողմ.): Ժամանակ կը արուի նոյն իսկ խոշոր ունեւորներին, նոյն իսկ արտօնեալներին, որ յարմարեն նոր կարգերին, որ յարմարացնեն իրանց սերունդներին հաւասարական աշխատանքի վրայ հիմնւած նոր հասարակութեան:

Ոչնչացնելով այն ամենը, իչ որ է այժմս կապիտալի տոկոս, գիւլիգենդ, վարձ, շահ, հասարակական այս բոլոր, տարեկան 4—8 միլեարդից անց արժէքները զբւոյժ են համայնքի անմիջական տրամադրութեան տակ: Ի՞նչ պիտի անէ այս ամէնը սօցիալական համայնքը: Նա գրաւուած կապիտալից ստացւած միջոցների մի մասը նախ և առաջ կը յատկացնէ հասարակական և սօցիալական իսկական շահերին ծառայող խոշոր ձեռնարկութիւնների, առողջարար և ընդարձակ բնակարանների բազմացնելով՝ որպէս զի դուրս կորզեն, ազատեն մարդկանց բազմութիւնը գարշահոտ և կեղտոտ բնակարաններից, ուր նրանց այսօր ապրեցնում է կա-

պիտալը և անավարձի բռնակալութիւնը: (Ծափահարութիւններ ծայրայեղ ձախակողմում): Նա կը տայ ազատ կերպով միաւորւած գիւղացի փոքրիկ կալուածատէրերին միջոցներ՝ բարելաւել իրանց անտեսութիւնը, ընդարձակել, գարգացնել հողի պարարտութիւնը:

Երկրորդ, պարոններ, սօցիալական այս առատ տրամադրելի միջոցներով համայնականութիւնը լի ու լի կերպով կապահովի կեանքի բոլոր պատահարների, ծերութեան և ինվալիդութեան դէմ. ոչ միայն նրանց, որոնք այսօր վարձով աշխատողներ են, այլ և նրանց, որոնք այժմ պատկանում են միջին դասակարգին, որ երբեմն քիչ բարեկեցութիւն է ձեռք բերում շնորհիւ միմիայն անվերջ անապահովութեան և մեծ նեղութեան: (Շատ լաւ, շատ լաւ ծայրայեղ ձախակողմում):

Վերջապէս, աշխատանքի բոլոր գնահատումները կարող են անմիջապէս աճել համաձայն նոյն այն կանոնի, որ իշխում է բանւորների կապիտալի դէմ զբաւ պահանջների մէջ:

Ի՞նչ են նրանք սովորաբար պահանջում: Նրանք պահանջում են, որ հանքերի, ապակեգործարանների, հիւսուածագործարանների, մամբողջ ինդուստրեայի զանազան բանւոր կատեգորեաներին վճարող անհաւասար վարձը բարձրացնելի, սակայն բարձրացնելի համեմատական չափով աւելի փոքր և նւազագոյն համեստ վարձերը:

Այդպէս, պարոններ, սօցիալական համայնքը կապիտալիստական էքսպրօպրեացի հետեւալ օրը կը յարմարի աւելացնել բանւորների և գիւղացիների աշխատավարձերի ընդհանուրը ոչ թէ հարթելով, հաւասարեցնելով և նուազեցնելով հասցնել բոլորը մի միջին թւի: Ո՛չ, հարկաւոր չէ, որ մի բանւոր անգամ կարողանայ կորցնել:

Մեծ տրանսֆորմացիայում, որը կազատագրէ աշխատանքը, նոյն կանոնը կը լինի, ինչ կարգում, սահմանում են բանւորները, ինչ ներկայումս պահանջում են նրանք իրանց գործազուլներով աւելացնել բոլոր աշխատավարձերը: Սակայն աւելացնել համեմատական չափով՝ առաւելագոյն ամենահամեստ վարձերը և շարունակել այդպէս՝ քանի կրմեծանայ սօցիալական արդիւնաբերութիւնը, մինչև որ աշխատանքի բոլոր գնահատութիւնները՝ գալով կրխառնուեն, կրհաւասարուեն, ոչ թէ հարթուելով դէպի ցած, այլ անվերջ պրօգրեսսայով դէպի բարձր: (Ծափահարութիւններ ծայրայեղ ձախակողմ.):

Պարոններ, ինչպէս պիտի գործէ, ինչպէս պիտի կառավարուի սօցիալական սեպհականութեան և սօցիալական արդիւնաբերութեան այս հսկայ գործիքը:

Եթէ մի այլ գործիք չըլինէր բացի ներկայ պետութիւնը, դուք կարող էք կարծել, որ սա կստանձնէ իր ոյժերին ոչ համապատասխան մի գործ:

Սակայն կապիտալի էքսպրօպրեացիայով կազմուած սօցիալական ընդարձակ ստացուածքի կառավարութիւնը կստանձնէ ոչ թէ ներկայ բիւրօկրատիկ պետութիւնը, այլ ռամկավարական պետութիւնը ամբողջ ժողովրդի անմիջական օգնութեամբ: Ժողովուրդը իր ձեռքը կառնէ գործի կառավարութիւնը: Նրան այդ մեծ և դժուարին գործում կօգնեն այն բոլոր պրօֆեսիօնալ խմբումները, որ կազմակերպում են այսօր մարդկային աշխատանքի բոլոր կատեգօրեաններում: (Շատ լաւ, շատ լաւ—ծայրայեղ ձախակողմում):

Պարոններ, սա այն երկպատիկ բացայայտ օրէնքն է, սա ներկայ հասարակութեան երկպատիկ քաջ յայտնի ձգտումն է. մի կողմից ձգտում դէպի միութիւն, դէպի

կենտրոնականութիւն: Աշխատանքի բոլոր ձևերը ձրգտում են համակարգուել առևտրի և ինդիւստրեայի բարձրագոյն խորհուրդ, երկրագործութեան և առևտրի խորհրդատու գրասենեակներ: Դուք ինքներդ, պարոններ, ունիտարական պարլամենտդ, հարկահանութեան մաքսային, մրցանակային և այլ օրէնքներով յափշտակած, ամեն օր միջամտում էք տնտեսական ամբողջ գործողութեան մէջ: Բայց երբ մեր ընկերութիւնների մէջ տիրում է միութեան այդ օրէնքը, այդ ձգտումը դէպի կենտրոնականութիւն, միաժամանակ մի արդար և երջանիկ հաւասարակշռութեամբ արտայտում է ձգտում ինքնավար խմբումներ սահմանել՝ համայնքներ, որոնց անկախութիւնը դուք այս կամ այն ձևով ուժեղացրել էք. պրօֆեսիօնալ խմբումներ բանւորական կամ տէրերի (patronal), սինդիկատներ, որոնց իրաւունքները ընդարձակում են որոնց գործունէութիւնը զարգանում է:

Եւ այդպիսով, պարոններ, երբ հարկ լինի, որ վերջապէս աշխատանքը կառավարէ սեպհականութիւնը, նա կարիք չի ունենալ նոր ոյժեր ստեղծելու, նա կարիք կունենայ միսիայն յարմարեցնել, ներդաշնակել իր օգտին այն երկու ոյժը, երկու ձգտումները, որոնք մարդկային ընկերութիւնների մէջ աւելի և աւելի են շարախառնում, զուգադրում: Նա կստեղծէ վարչական նոր մարմիններ, որոնք կհամակարգեն պրօֆեսիօնալ ջանքերը: Միաժամանակ նա աշխատանքի ամեն մի կատեգօրիայի կօրպօրատիւ տեղական խմբերին, որպէս արգարութեան ընդհանուր կանոն, կը թողնէ լայն անկախութիւն, լայն ինքնավարութիւն, այնպէս որ իւրաքանչիւրի գործունէութիւնը և նախաձեռնութիւնը զրգուած լինի

գերագոյն աշխատանքի ընդհանուր կանոնով. (Մափահարութիւններ ծայրայեղ ձախակողմում):

Ինչ էլ լինի, պարոններ, ձեր այսօրւայ կամ վաղւայ դատողութիւնը սօցիալիստական կարգերի նկատմամբ, կարգերի, որ ես փորձեցի այս ամբիօնից համառօտ կերպով որոշել, — դուք չէք կարող հերքել, որ դուք գտնուում էք մի այնպիսի վարդապետութեան առջև, որը կարող էք համարել խիզախ, ուտոպիկ, ունայն...

Բօլրի դէպքին Օ՛հ այն...

Ժօրէս. — Ա՛հ, այո, հասկանալի է: Դուք կարող էք նրան դատել ունայն, կարող էք նրան հաշուել նոյն իսկ ուտոպիկ: Շատ այլ վարդապետութիւններ են դատուել ունայն, և արտօնեալների կողմից յայտարարուել են ուտոպիկ նոյն իսկ հենց այն օրւայ նախընթացին, երբ նրանք երևան պիտի գային պատմութեան մէջ: (Մափահարութիւններ ծայրայեղ ձախակողմում):

Սակայն, յամենայն դէպս, մենք ձեզ դրել ենք մի ճշգրիտ և վիճելի լուծման հանդէպ, մի հաստատման, որ դուք կարող էք հասկանալ, որ դուք կարող էք հրատարակել: Եւ այն ժամանակ ինչ կարծիքի էլ լինէք մեր վարդապետութեան նկատմամբ, ինչ էլ մտածէք այն սխտեմի մասին, որ հաստատում է, թէ վարձով աշխատողները և մարդկանց ազատութիւնը մասնաւոր կապիտալի հասարակական սեպհականացման մէջ է միմիայն գտնուում: Ես կրկնում եմ՝ մի ճշգրիտ վարդապետութիւն է ձեր առջև: Եւ երբ մենք դիմում ենք պրօլետարներին, երբ մենք դիմում ենք բանուորներին, երբ մենք նրանց ուշադրութիւնն ենք հրաւիրում, երբ մենք նրանց յիշեցնում ենք այն ցաւերը, որոնցով նրանք տանջուում են, — մենք չենք սահմանափակում,

պարոններ, ցոյց տալով այն տանջանքները և վէրքերը: Մենք՝ չը խուսափելով արտօնեալների այն հսկայ ոյժի ոխը մեզ դէմ հանելու վտանգից, արտօնեալներ, որ իրանց ձեռքի ազդեցութեան տակ են պահում պրօլետարները մի մասի միտքը (նոր ծափահարութիւններ ծայրայեղ ձախակողմում)... Մենք պրօլետարներին սակայն ասում ենք՝ ահա ձեր տանջանքների սկզբունքը, ահա ձեր ցաւերի արմատը: Եւ ձեզ ապացուցանելու համար, պարոններ, որ մենք չենք աշխատում զրուգրուել այս թշուառութիւնները, այլ նրախց բժշկել, ես՝ չնայած ձեր հեգնութեան և թշնամանքի, արեցի այստեղ այս փորձը. և մենք նոյնը ասում ենք տարիներից ի վեր, ինչ գոյութիւն ունի սօցիալիստական կուսակցութիւնը. անում ենք դուրսը, ինչպէս և այստեղ: Բայց քանի որ մենք այդ անում ենք, քանի որ մենք յանձն ենք առնում այդ պատասխանատուութիւնը. — մենք իրաւունք ունենք, մի ժամ ծաղր կրելուց յետոյ, դառնալ ոչ թէ դէպի պահպանողական և յետադիմական կուսակցութիւնները, այլ այն կուսակցութիւնները, որ իրանց անւանում են ռամկավարական և յառաջագէտ: Մենք իրաւունք ունենք նրանց հարցնելու. իսկ դժբա, ո՞րն է ձեր վարդապետութիւնը և ի՞նչ էք կամենում դուք անել: (Բուռն ծափահարութիւններ ծայրայեղ ձախակողմում): Այո. ի՞նչ կարող էք դուք անել՝ աշխատանքն ազատագրելու և կազմակերպելու համար: Պարոններ, դուք, որ լսում էք ինձ պատգամաւորների ժողովի այս ձախ կողմում, դուք՝ բոլոր արմատականները և հանրապետականները, ես ձեզ աղերսում եմ հաւատալ՝ ես ձեզ պրօվոկացիայի կամ կուլի հրաւէր չեմ ուղղում: Այլ դիմում եմ ձեզ, որպէս հանրապետականներ:

Մենք միասին մեծ բաներ ենք կատարել, երբ մենք փրկեցինք հանրապետութիւնը ցեղաբախան վրտանգից, երբ մենք ազատագրեցինք աշխարհիկ հասարակութիւնը թէսկրատիայի բեկորներից... (Ծափահարութիւններ ծայրայեղ ձախակողմում:—Ընդհատումներ կենդրոնում և աջակողմում):

Մակայն այժմ այդ մեծ գործը աւարտած, այժմ, երբ ժամը եկել է մեզ բոլորիս համար տալ կամ մեր ամբողջ ջանքը, կամ մեր գլխաւոր ջանքը սօցիալական բարեփոխութեան գործին, հարկաւոր է, քանի որ սօցիալիստները յայտարարել են իրանց վարդապետութիւնը և իրանց մեթոդը,—հարկաւոր է, որ դուք էլ մեզ ասէք՝ ինչպէ՞ս էք դուք ըմբռնում սօցիալական էվոյլիցիան:

Հա, դուք արդէն այդ յայտնել էք, սակայն այնպիսի բառերով, որ կարօտ են մի քանի անհրաժեշտ ճշգրտութիւնների: Ես արդէն մի այլ տեղ էլ առաջ եմ բերել, ես կամենում եմ նորից յիշել այն կոչը, որ բոլոր արմատական և սօցիալիստ-արմատական թերթերը՝ Radical, Justice, Rappel... (Բացականչութիւններ զանազան նստարանների վրա):

Պարոններ, դուք շփոթում էք տարիները: Ես խօսում եմ 1885 թւականի մասին: (Ծափահարութիւններ և ծիծաղ):

1885 թւին մինչդեռ սօցիալիստական կուսակցութիւնը բաղկացած հազիւ մի բուռն պրօպագանդիստներից և արտորից վերադարձած մի քանի պայքարողներից, նոյն իսկ մեծ քաղաքների ընդհանուր ընտրութիւնների վրա շատ չնչին ազդեցութիւն ունէր,—այդ ժամանակ արմատական կուսակցութիւնը՝ կամենալով օպօրտիւնի-

ստներից խլել կառավարութեան դեկը, դէպի իրան էր կոչում բանւոր դասակարգը.—արմատականների բոլոր խոշոր թերթերը՝ Rappel, Radical, Justice, որի խմբագիրը, ինչպէս գիտէք, պ. Կլեմանսօնէր:

Էյնար.—Ո՞ւր էիք դուք այդ ժամանակ, պարոն Ժօրէս:

Ժիլլ Դանսետ.—Դուք այն ժամանակ կենտրոնումն էիք, պարոն Ժօրէս:

Ժօրէս.—Ուր դուք էք, պարոն Էյնար, և դուք դեռ բաւական երիտասարդ էք՝ անցնելու այն միւկնոյն ճանապարհը, որով ես անցայ...

...Բոլոր թերթերը ուղղում էին Պարիզի քաղաքացիներին մի մանիֆեստ, որից ես բառացի առաջ եմ բերում այս երկու Ֆրագը.

«Մեր գաղափարը յեղափոխութեան գաղափարն է: Երկրի ներսում միայն մի նպատակ կայ՝ սօցիալական լիակատար արդարութիւն»:

«Ով որ այսօր սօցիալիստ չէ, նա հանրապետական չէ: Հարկաւոր է, որ դրամավարկը՝ դիւրամատչելի դառնալով բոլոր աշխատաւորներին համար, թոյլ տայ նրանց բոլորին էլ վերջապէս ազատուել աշխատավարձի սիստեմից (salarial)».

Եւ այդ օրւանից, պարոններ, արմատականները և սօցիալիստ-արմատականները նորից և նորից կրկնել են աշխատավարձի սիստեմի ըէժիմի դէմ միւկնոյն դատավճիռը: Նրանք բոլորն էլ ասել են, որ հակասութիւն կայ տնտեսական և հանրապետական ըէժիմների մէջ. առաջինը վարձով աշխատողին ստրուկ է դարձնում, միւսը՝ քաղաքացուց՝ ազատ մարդ, գերագոյն իշխանութեան մի մասը: Նրանք բոլորն էլ ասել են արդիւնաբերողներին

բանւորներին, ինդիւստրիայի պրօլետարներին կամ գիւղացիներին. «Աշխատավարձի սխտեմը միայն մի կայան է. աշխատավարձի սխտեմը միմիայն մի անցողակի բէժիմ է»:

Հապա, պարոններ, դուք հանրապետութեանը պարտ էք մի պարզ բացատրութիւն: Եթէ դուք չգիտէք՝ թէ բանւոր դասակարգը ինչպէս պիտի ազատուի աշխատավարձի սխտեմից. եթէ դուք վստահ չէք այն միջոցների նկատմամբ, որոնցով նա կազատագրուի. եթէ դուք ձեռ մտքի մէջ չունիք մի գաղափար, նոր հասարակութեան մի տիպ, — դա մի մեծ անխոհեմութիւն, մի մեծ սխալ է, որ դուք կատարում էք՝ բանւոր դասակարգի դիմաց փարկաբեկ անելով մի բէժիմ, որը դուք վստահ չէք՝ թէ կարող էք ոչնչացնել: (Ծափահարութիւններ ծայրայեղ ձախակողմում):

Գրանով դուք կարող էք միմիայն զրգոել թշուառութիւնը՝ զրգոելով իւլիւզիայով յոգնած բանւոր դասակարգերի յոյսը: (Շատ լաւ, շատ լաւ, ծայրայեղ ձախակողմում):

Հապա մենք իրաւունք ունենք ձեզ ասելու: Ինչպէ՞ս էք դուք հասկանում աշխատավարձի սխտեմից փրկելը: Ի՞նչ նոր հասարակութիւն էք դուք կամենում հիմնել: Ի՞նչպէ՞ս էք կամենում դուք նրան պատրաստել: Այն ընդհանուր վարկը, որով, 1885 թւից սկսած, բոլոր պրօլետարները կապիտալից պիտի ազատագրուէին, — ինչպէ՞ս էք դուք նրան ըմբռնում: Ի՞նչպէ՞ս էք կամենում նրան կազմակերպել, պատրաստել:

Ա՛հ 1885 թւին, հոկտեմբերեան ընտրութիւնների հետեւեալ օրը, դուք իրաւունք ունէիք այլևս չյիշել այդ խօսքը: Արմատական կուսակցութիւնը ունէր միմիայն

150—160 ներկայացուցիչ: Այն ժամանակ կային 200 օպօրտիւնիստներից և չափաւորներից բաղկացած մի բլոկ, որը ձեզ պատերազմ էր հրատարակում, ձեզ խոչնդոտ էր հանդիսանում: Յար և միապետական մի ուժեղ օպօզիցիա, որը շահագործելով հանրապետականների պառակտումները, օրէնք էր թելադրում հանրապետական կուսակցութեանը: Այժմ այս ամենը վերջացել, գնացել է: Միապետական և կղերական օպօզիցիան երկրի կորովի կամքով չքացել, մի անգամ չնչին բանակութեան է հասցրած: (Ծափահարութիւններ ծայրայեղ ձախակողմում):

Ես, պարոններ, ասում եմ, որ արմատական և սօցիալիստ-արմատական կուսակցութիւնները՝ 1885 թւին պարլամենտում մի փոքրամասնութիւն միայն կազմելով, հարուած կրելով աշակողմեանների ուժեղ օպօզիցեայի, օպօրտիւնիստների և չափաւորների մեծ կուսակցութեան կողմից, — պատասխանատու չէին կարող լինել սօցիալական իրանց տուած խոստումների ամբողջութեան նկատմամբ: Սակայն այժմ հանրապետականների ընդհանուր ջանքերով միապետական, կամ նացիօնալիստ, կղերական աշակողմեանները՝ փշրւած, ջարդուած, հասցրւած են գրեթէ մի աննշան քանակութեան: Չախ կողմը՝ ընդհակառակը, եթէ դուք հաշուէք արմատականներին և և սօցիալիստ-արմատականներին, արմատականութեան սօցիալական գաղափարը իրագործման համար մի մեծ ամասնութիւն կայ: Եւ դուք, ներքին գործոց պարոն մինիստր, դուք՝ որ 1885 թւին ստորագրել էք աշխատավարձի սխտեմից պրօլետարներին ազատագրութեան մեծ սօցիալական խոստումը, դուք, որի բարեկամները, աշակերտները, զինակից ընկերները, — որոնցից շատերը,

ինչպիսի ձեզ յայտնի է, իմ անձնական բարեկամներս են, և ես դրանով հպարտանում եմ,— բոլորն էլ նորից տուել են այն խօսքը և այն խոստումը: Դուք այժմ ունիք ոչ միայն իշխանութեան մի մասը, այլ որպէս արմատական կուսակցութեան պարագլուխ, որը երեսուն տարիներից ի վեր նրան գէպի կռիւ, դէպի պատերազմ էք առաջնորդել, դուք Վենէք մի մեծամասնութիւն, որը երկրի առջև նոյնպէս ստորագրել է սօցիալական այն մեծ բեֆօրմների խոստումը: Դուք, ուրեմն կառավարութեան մէջ էք, դուք էք, ուրեմն, իշխանութիւնը, այլևս ոչ միայն արտաքուստ, այլ ևս ոչ միայն իշխանութեան մի մասը կազմելով, ոչ այլ ևս թոյլ, անզօր մասնակցութեամբ, այլ երևան գալով որպէս մի ամբողջ կառավարութիւն, որի անդամները՝ արմատականներ և արմատական-սօցիալիստ մեծամասնութիւնից: Դուք կառավարութիւն էք՝ իր կատարելութեամբ, հետևաբար և իր պատասխանատուութեամբ: (Մտիահարութիւններ ծայրայեղ ձախակողմում):

Հապա այժմ ես ձեզ հարցնում եմ՝ ի՞նչ պիտի անէք դուք, որպէս զի դուրս հանէք պրօլետարներին աշխատավարձի սիստեմից, վայր դցէք նրանց շղթաները. քաղաքացիներին ազատագրելուց յետոյ ազատագրէք և արդիւնաբերողներին. որպէս զի պատրաստէք, իրագործէք անտեսական և սօցիալական հանրապետութիւնը, ինչպէս մենք իրագործել ենք քաղաքական հանրապետութիւնը, դուք ինձանից շատ առաջ,— ի՞նչ պիտի դուք անէք:

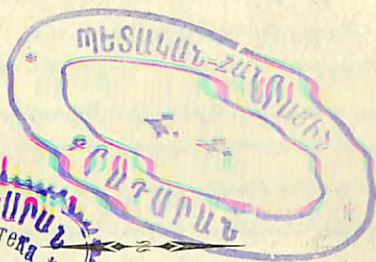
Ինձ միք ասիլ՝ թէ մարդու միտքը երկբայ, վարանոտ՝ ենթակայ է դժուարութիւնների և խարխափման: Դուք Լիոն մի հրաշալի ճառի մէջ ասել էք. «Ես՝ ինչ-

պէս և դուք, մի սխալական մարդ եմ, որ հետազոտում, խարխափում է միութեան մէջ»: Այո, մենք բոլորս էլ սխալական մարդիկ ենք: Սակայն պատմութեան մէջ ժամեր, մօմենտներ կան, երբ մարդիկ ստիպուած են մի որոշ դիրք, որոշ դրօշակ ընդունել: Հարիւր տասն և հինգ տարի է, երբ բունկեց այն Մեծ Յեղափոխութիւնը, որի զաւակն էք դուք մտքով և մարմնով: Ճիշտ է, բոլոր այն մարդիկ՝ և Միրաբօ, և Վերնիօ, և Բօբեսպլիեր, և Յոնգորսէ. սրանք նոյնպէս ենթակայ են եղել վարանման և սխալմունքների: Նրանք երևան էին հանում սիստեմ սիստեմի դէմ, մտքի յղացումներ մտքի յղացումների դէմ: Բայց իրար հետ ընդհարելու վտանգի հետ միասին՝ նրանք վճիռ, որոշում էին կայացնում. նրանք համարձակում, յանդգնում էին: Նրանք գիտէին, որ հին աշխարհը վերջացել, փակուել, լուծուել է. որ հարկաւոր է վերցնել նրա բեկորները և հիմնել մի նոր հասարակութիւն: Եւ իրար հետ վիճելով, իրար հետ ընդհատուելու վտանգի հետ միասին՝ նրանք թէ մէկը և թէ միւսները բերում էին նախագծեր, մտքեր, սիստեմներ: Եւ գոռոզ համեստութեան խարխափումներով չէր, այլ մտածուած հաստատութիւնների վեհանձնութեամբ և խիզախութեամբն էր, որ նրանք քանդեցին հին աշխարհը և ստեղծեցին նոր աշխարհ:

Մեզ համար նոյնպէս, հարիւր քսան տարուայ կուից, հարիւր քսան տարուայ սօցիալիստական մտքի և բանւոր դեմօկրատիայի ջանքերից յետոյ, մեզ՝ ներկայ հասարակութեան համար նոյնպէս ժամը եկել է՝ բանալ իր գազանիքը՝ իրագործել արդարութեան երազը, որով նա սողորուած է. ժամը եկել է՝ կարծիք յայտնելու, արտայայտելու: Ամեն մի հետևանք և պատասխանատու-

Թիւն մեզ վրա վերցնելով՝ մենք յայտնում ենք մեր միտքը, մեր կարծիքը: Դուք էլ՝ ամեն մի ձեռեանք և պատասխանատուութիւն ձեզ վրա առնելով՝ դուք էլ ձեր կարծիքը յայտնեցէք, դուք որ իշխանութիւն էք կազմում: (Բունն ծափահարութիւններ ծայրայեղ ձախակողմում):

Վ Ր Ի Պ Ա Կ

Սխալ
Երեսն ատոյ
15 6 անկարող

Ուղիղ
անորոշ

« Ազգային գրադարան

NL0217153

